

Mazurek, Teresa / Mazurek, Wojciech

Wyniki badań ratowniczych na stanowisku z okresu rzymskiego i wczesnego średniowiecza w Wytycznie, stan. 27, woj. chełmskie

Archeologia Polski Środkowowschodniej 3, 134-140

1998

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

TERESA MAZUREK, WOJCIECH MAZUREK

WYNIKI BADAŃ RATOWNICZYCH NA STANOWISKU Z OKRESU RZYMSKIEGO I WCZESNEGO ŚREDNIOWIECZA W WYTYCZNI, STAN. 27, WOJ. CHEŁMSKIE

Wniosek o podjęcie ratowniczych badań wykopaliskowych na stanowisku 27 w Wytyczni, gm. Urszulín, był jednym z efektów nadzorów archeologicznych, przeprowadzonych w rejonie poboru piasku na podwyższenie wałów wokół Jeziora Wytyckiego przez Wojewódzki Zarząd Melioracji i Urządzeń Wodnych w Chełmie w roku 1996 (T. Mazurek, W. Mazurek 1996; 1996a). W trakcie tych nadzorów, w profilu południowym wybierzyska natrafiono na obiekt archeologiczny, oznaczony numerem 1, który w profilu przypominał dość głęboką nieckę. Z jego jasnopopielatego i miejscami, szczególnie w partiach spągowych, popielatego wypełniska pozyskano dość bogaty materiał ceramiczny, datowany nie bez wątpliwości na okres wpływów rzymskich (T. Mazurek, W. Mazurek 1996a, s. 93, ryc. 6: 8, 9). Możliwość dalszego postępu destrukcji stanowiska zdecydowała o podjęciu w roku 1997 badań ratowniczych.

Stanowisko 27 w Wytyczni odkryte zostało w trakcie badań powierzchniowych w systemie Archeologicznego Zdjęcia Polski na obszarze 73-87 w dniu 2.04.1993 roku (T. Mazurek, W. Mazurek 1993). Zebrany materiał zabytkowy pozwolił na stwierdzenie śladów różnicowego osadnictwa, od kultury amfor kulistych poczynając. W epoce brązu teren stanowiska zasiedlały plemiona kultury trzcinieckiej i łużyckiej. Pojedyncze fragmenty ceramiki pochodziły również z wczesnego średniowiecza do X-go wieku.

Wytyczno leży w centralnej części Równiny Łęczyńsko-Włodawskiej, zwanej także Pojezierzem (J. Kondraci 1988, s. 344), około 25 km na południowy-zachód od Włodawy i 50 km na północ od Chełma. Stanowisko zlokalizowane jest w zachodniej części gruntów wsi Wytyczno, która nosi lokalną nazwę „Kochanowskie”. Pod względem topograficznym leży ono na stoku wału terenowego, od południowego-zachodu przylegającego do Jeziora Wytyckiego. Na powierzchni stanowiska zalega słaba gleba piaszczysta. W miejscu poboru piasku, najniższej położonej części stanowiska, jego teren porasta łąka, zaś wschodnia część zajęta jest przez działki letniskowe. Grunty na południe od tych działek i terenu zajętego przez łąkę objęte są uprawami.

Prowadzone w roku 1996 prace eksploatacyjne inwestora objęły skrajnie północną część stanowiska, leżącą tuż nad dnem doliny Jeziora Wytyckiego (ryc. 1a). Jak wspomniano, obiekt 1 został odkryty w południowym profilu, brak było natomiast śladów obiektów w in-

nych profilach wybierzyska. Z tego powodu ratowniczymi badaniami wykopaliskowymi objęto przede wszystkim teren, od południa przylegający do profilu południowego, wytyczając tam wykop nr 1. Objął on krawędź wybierzyska na długości 50 m i teren tuż przy nim o szerokości od 1,2 do 3 m (ryc. 1b). Ponieważ celem badań było również rozpoznanie tej części stanowiska, która w niedalekiej przyszłości ma zostać zajęta przez dalsze działki letniskowe, mniej więcej w połowie tego wykopu, prostopadle do niego w kierunku południowym, wytyczony został wykop sondażowy nr 2 o wymiarach 50 x 1m. W celu weryfikacji zasięgu obiektów 8 i 11 wytyczono zostały odpowiednio wąskie wykopy 3 i 4. Łącznie przebadano powierzchnię ok. 110 m².

Badania ratownicze na stanowisku prowadzone były przez firmę prywatną „SUB TERRA” z Chełma, a finansowane z funduszy Generalnego Konserwatora Zabytków w Warszawie.

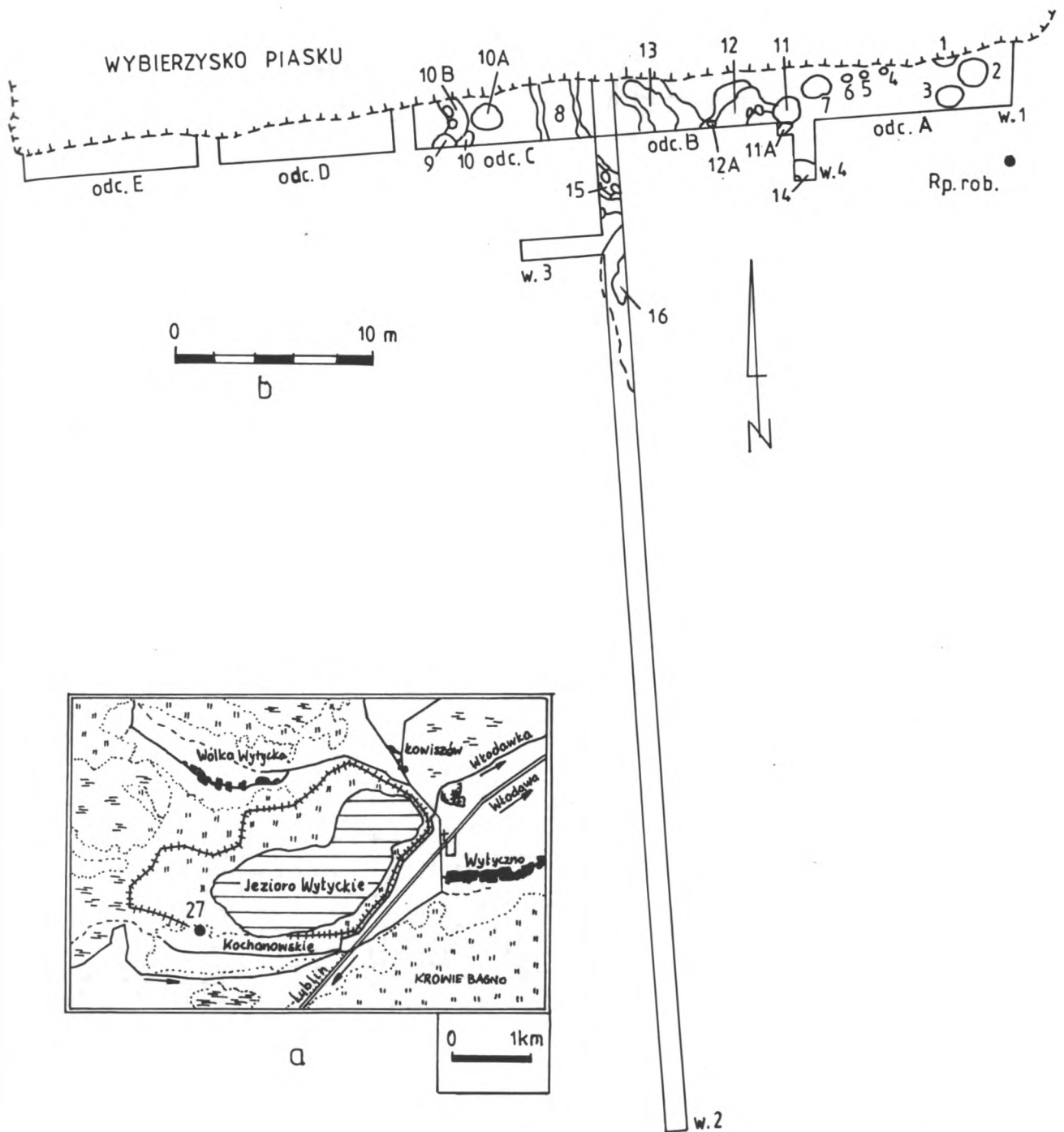
MATERIAŁY

Łącznie w trakcie prac odkryto 21 obiektów archeologicznych (oznaczonych kolejnymi numerami od 1 do 16 i 5 numerami uzupełnionymi literami alfabetu). Wszystkie obiekty położone były w obrębie odcinków A-C wykopu 1 oraz odcinków A-B wykopu 2 (ryc. 1b). Na odcinkach D-E wykopu 1 i C-E wykopu 2 brak było śladów obiektów archeologicznych, a kilku- lub kilkunastocentymetrowa warstwa kulturowa była wyjątkowo uboga w materiał zabytkowy. Odkryto tam pojedyncze, silnie zniszczone fragmenty ceramiki oraz zabytki krzemienne. W rejonie występowania obiektów warstwa ta była znacznie bogatsza, co wskazuje na częściowe przynajmniej naruszenie ich stropów. Ze względu na charakter i kształt obiektów, połowa spośród nich została przebadana tylko częściowo. Obiekty 4-6, uznane początkowo za dołki posłupowe, okazały się być niewielkimi, płytkimi przemyciami.

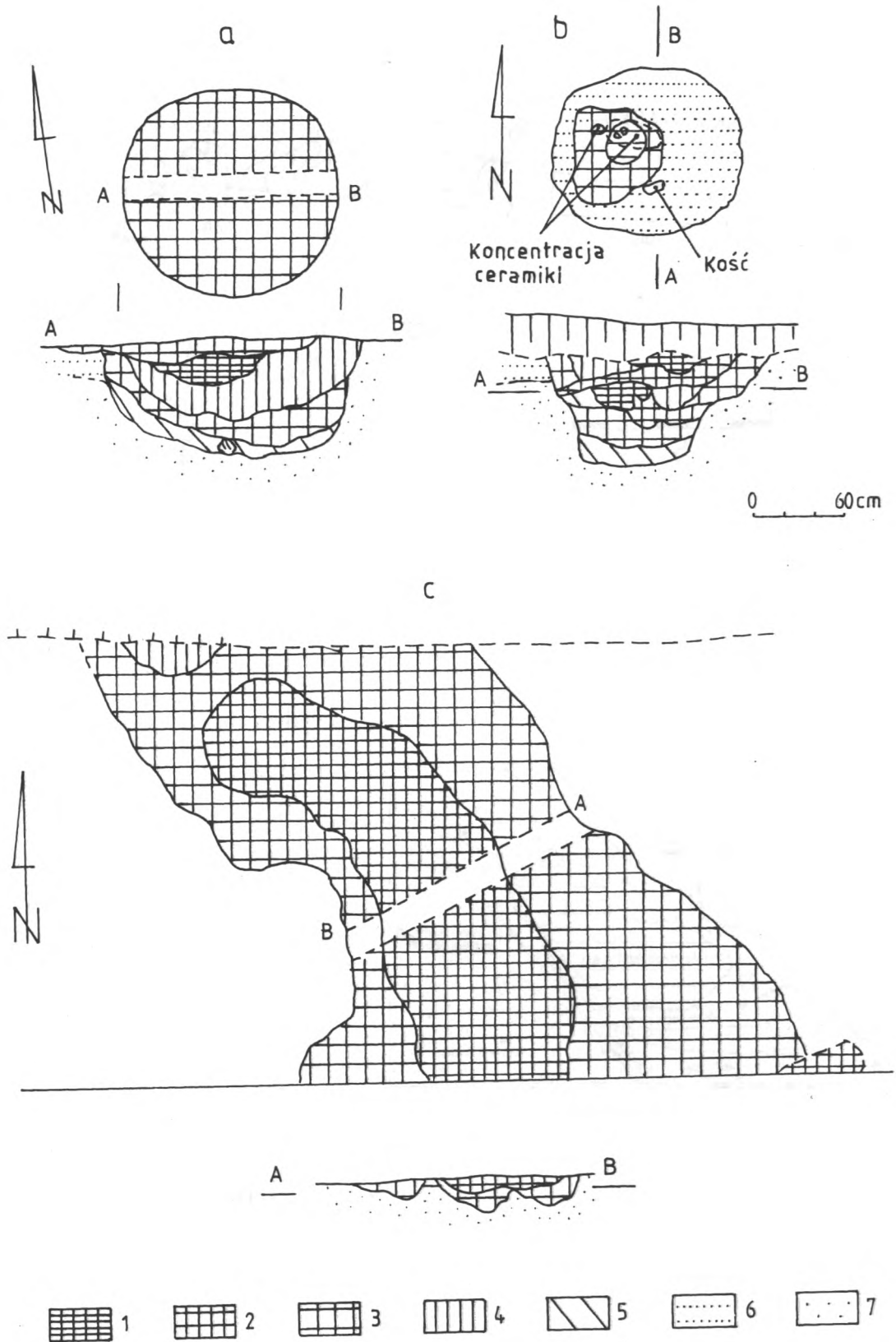
Odkryte obiekty można podzielić na trzy grupy:

I - okrągłe lub owalne w planie płaskim i cylindryczne lub nieckowate jamy o wypełnisku z jasnopopielatego, popielatego lub popielatobrunatnego piasku - obiekty 1, 2, 3, 7, 10A i 11.

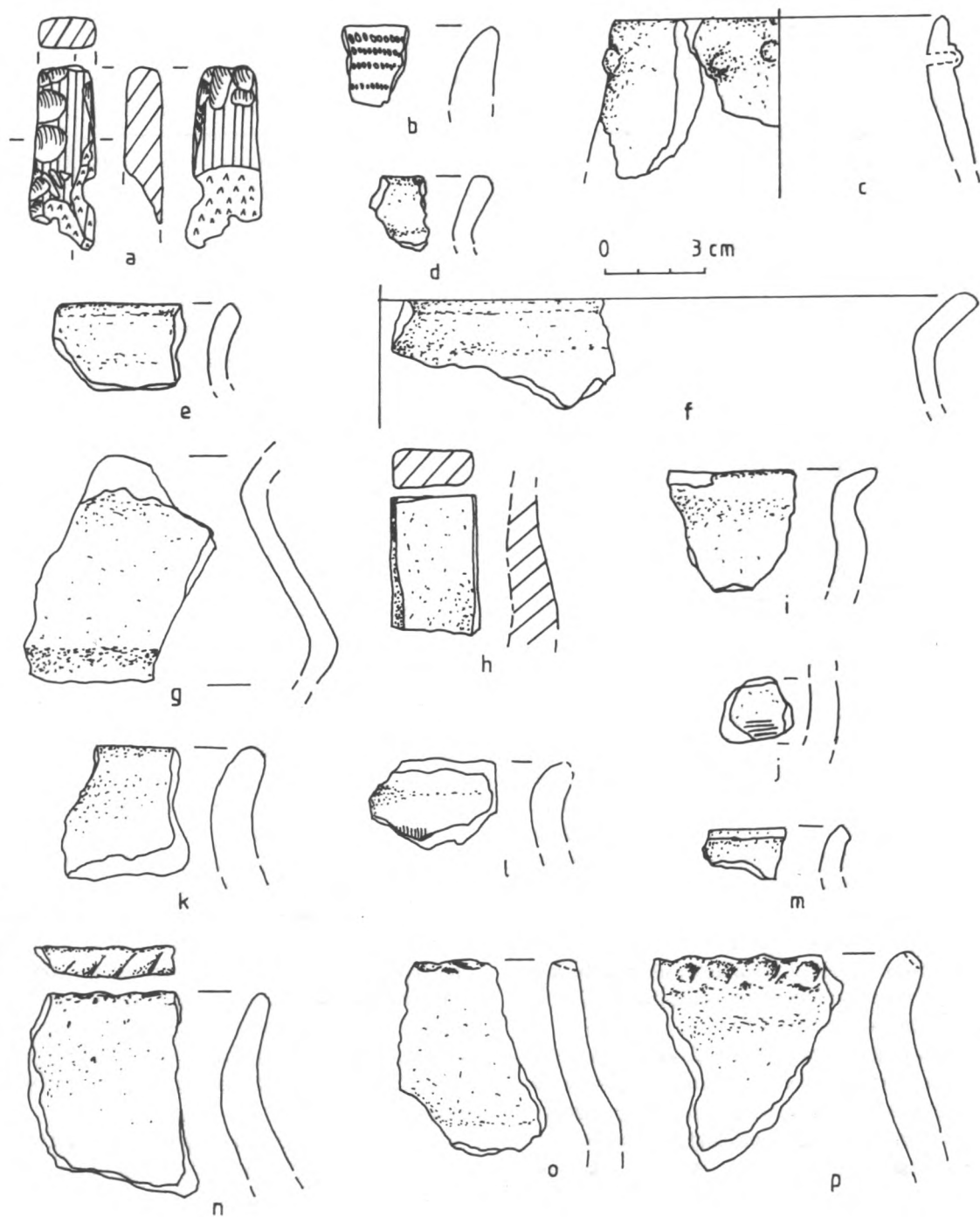
II - wydłużone, lekko łukowate w planie i płytkie, nieckowate w profilu domniemane rowy, które mogą stanowić relikty dołów przykurhanowych lub tzw. obiektów rowkowych - obiekty 8, 10B, 12, 13, 15, 16.

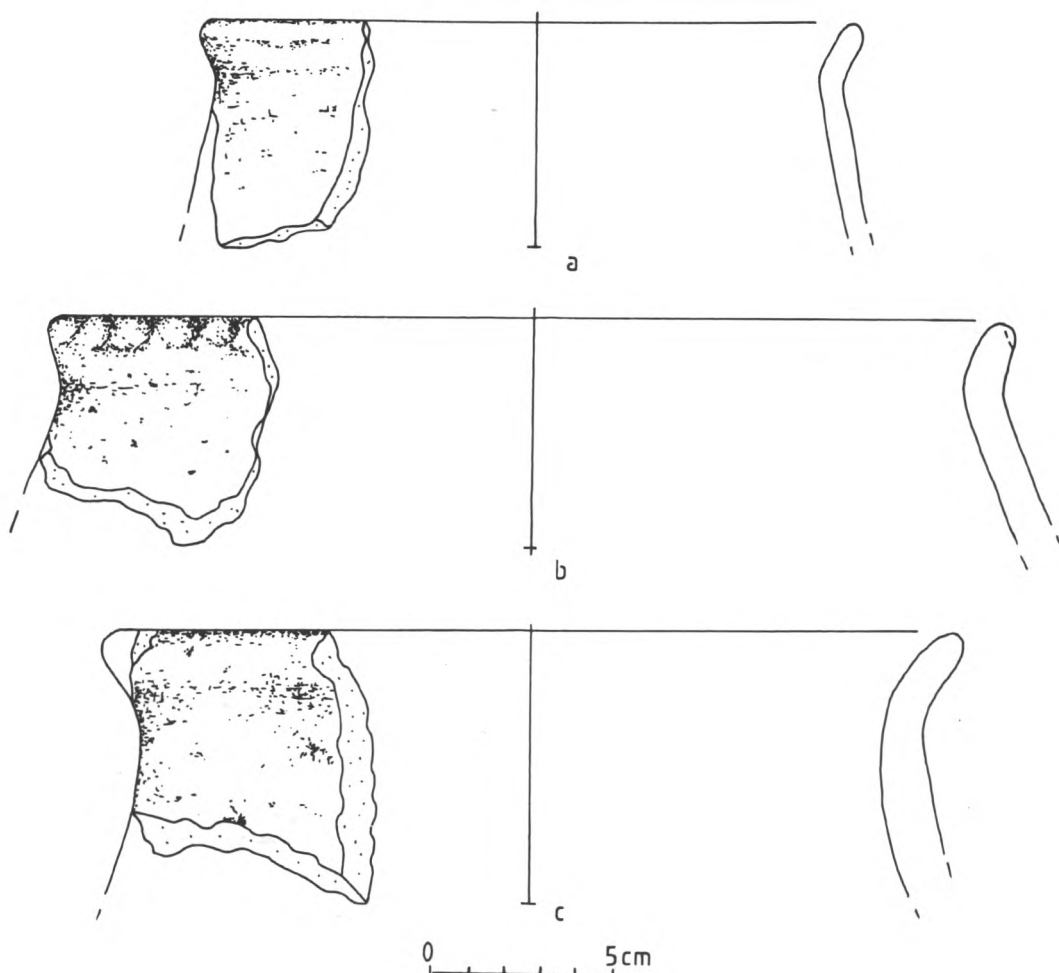
Ryc. 1. Wytyczno, stan. 27, woj. chełmskie. Lokalizacja stanowiska (a) i plan sytuacyjny odkrytych obiektów (b).

Ryc. 2. Wytyczno, stan. 27, woj. chełmskie. Plany i profile obiektów: ob. 2 - a; ob. 7 - b; ob. 13 - c. Legenda: 1 - ciemnopopielato-brunatny piasek, 2 - popielato-brunatny piasek, 3 - jasnopopielato-jasnobrunatny piasek, 4 - brunatny piasek, 5 - żółto-zielonkawa glina, 6 - biało-żółty piasek, 7 - jasnożółty piasek calcowy.

Ryc. 3. Wytyczno, stan. 27, woj. chełmskie. Zabytki z warstwy kulturowej - b, c, k, l; obiekt 7 - a; obiekt 8 - h, i; obiekt 10A - m; obiekt 11 - e, g, j; obiekt 12 - d, f.

Ryc. 4. Wytoczno, stan. 27, woj. chełmskie. Zabytki z obiektu 12.

III - regularne, okrągłe w planie i cylindryczne w profilu pozostałości dołków posłupowych, reprezentowane tylko przez jeden obiekt - 12A.

Cztery obiekty (9, 10, 11A, 14) oraz wąski rowek biegnący w pobliżu obiektu 8 - obiekt 8A, przebadane zostały tylko częściowo, dlatego trudno zaliczyć je do wydzielonych wyżej grup.

Ze stropów obiektów I grupy pochodzą niemal wyłącznie liczne fragmenty ceramiki, które podobnie jak ceramikę z obiektu 1, pozyskaną w trakcie nadzorów w roku 1996, datować można prawdopodobnie na okres wpływów rzymskich (T. Mazurek, W. Mazurek 1997, s. 93). Pojedyncze fragmenty ceramiki wczesnośredniowiecznej, jakie znalezione zostały w warstwach stropowych niektórych obiektów tej grupy, traktować należy raczej jako efekt petryfikacji obiektów starszych.

Na szczególną uwagę wśród obiektów tej grupy zasługuje oznaczony 7 (ryc. 2b). Jego ścianki zostały wyłobione w twardym, zglinionym piasku o dużej zawartości orsztynu a płaskie dno stanowił strop warstwy zbudowanej z zielonkawego iłu i drobnego, wyszlamowa-

nego piasku. Liczne fragmenty ceramiki z okresu rzymskiego, obok pojedynczych zabytków ze starszych epok (wśród nich na uwagę zasługuje fragment niewielkiej, czworobocznej siekiery krzemiennej - ryc. 3: a), znajdowane były przede wszystkim w partiach wyższych obiektu, w obrębie ciemnopopielatego zaciemnienia, które znajdowało się w części zachodniej. W obrębie tego zaciemnienia występowały kawałki węgla drzewnego, dlatego nie jest wykluczone, że mamy do czynienia ze spągową partią studni.

W obiektach 2 i 3 ilość zabytków, wyłącznie fragmentów ceramiki była wyjątkowo skromna. W obiekcie 11 oprócz ceramiki grubej roboty, datowanej wstępnie na okres wpływów rzymskich, wystąpił jeden nieco większych rozmiarów fragment naczynia o dobrze wygładzonych powierzchniach, który w miarę pewnie można łączyć z kulturą przeworską i który wydaje się mieć najlepiej określoną pozycję chronologiczną (ryc. 3: g).

W obiektach grupy II znajdowano również materiał zabytkowy z okresu rzymskiego, ale tym razem przy lic-

niejszej obecności ceramiki wczesnośredniowiecznej, która powinna określać ich pozycję chronologiczną. Przypominały swym kształtem dość szerokie, mniej lub bardziej łukowate rowy o płytkich, nieckowatych profilach. Ich wypełniska były zróżnicowane. Najbardziej intensywnie ciemne wystąpiło w obiekcie 8. Stanowił je czarny piasek z węglem drzewnym i dość licznymi fragmentami ceramiki, w tej liczbie z okresu rzymskiego i z wczesnego średniowiecza (ryc. 3: i). Tuż przy zachodniej krawędzi tego obiektu znaleziona została osełka (ryc. 3: h). Około 1m na zachód, równoległe do niego wystąpił wąski, płytki rowek (obiekt 8A). Takie jego usytuowanie może przemawiać za tym, że w przeszłości istniał związek funkcjonalny między tymi obiektami.

Wypełnisko obiektu 12 było znacznie jaśniejsze. Stanowił je popielaty, miejscami ciemnopopielaty, piasek w postaci owalnych i okrągłych plam. W niższych warstwach zanikł jego łukowaty kształt, a pojawiła się czworokątna jama z licznymi kamieniami i fragmentami ceramiki z okresu rzymskiego (ryc. 4). Wydaje się, że w przypadku tego obiektu mamy do czynienia ze stratygrafią między obiektem wczesnośredniowiecznym a starszym, z okresu rzymskiego.

Wypełniska obiektów 10 B, 13, 15 i 16 stanowił brunatny i brunatno-popielaty piasek z bardzo nielicznymi fragmentami ceramiki, kawałkami węgla drzewnych, pojedynczymi krzemieniami. Niewykluczone jednak, że obiekty 8 i 15, a być może także jeden z obiektów 12 lub 13, są fragmentami jednego większego rowu, który otaczał jakąś konstrukcję naziemną (kurhan ?). Podobna interpretacja wydaje się w chwili obecnej najbardziej prawdopodobna również dla obiektów 8B i 16. Ten ostatni był szczególnie słabo czytelny ze względu na swoje jasne wypełnisko. Może być to tylko nieco ciemniejsze przemycie w obrębie warstwy kulturowej.

Gdyby hipoteza o interpretacji II grupy obiektów jako rowów przykurhanowych okazała się prawdziwa, efektem dotychczasowych badań byłoby odkrycie pozostałości trzech lub czterech kopców, które mogły być wczesnośredniowiecznymi pochówkami ciepłymi o konstrukcji nakurhanowej (H. Zoll-Adamikowa 1979, s. 70 i n.). Brak przepalonych kości nie wyklucza takiej interpretacji, ponieważ mogły one ulec całkowitemu rozkładowi. O użytkowaniu tych zagłębień jako ewentualnych miejsc sprawowania obrzędów, świadczyć może obecność opisanych wyżej popielatych, okrągłych zaciegnięć, które mogą być śladami po paleniu ognisk. Nie można wykluczyć jednak innej możliwości interpretacji tych obiektów. Pomimo tego, że jest to mało prawdopodobne, obiekty tej grupy, lub przynajmniej ich część, mogły być również pozostałościami tzw. obiektów rowkowych, datowanych na okres wpływów rzymskich (M. Gedl 1985, s. 157, ryc. 3 i 12).

Grupę III - dołki postłupowe - reprezentuje tylko jeden pewny przykład - obiekt 12A. W planie był to regularny okrąg, w profilu również regularny prostokąt, wy-

pełnisko stanowił jasnoszary piasek bez zabytków. Trudno jednoznacznie określić jego funkcję i związki z innymi obiektami, ale najprawdopodobniej należy go datować równocześnie z obiektami grupy I z okresu wpływów rzymskich (dołek znajdował się pod obiektem 12, zaliczonym do grupy obiektów II).

Materiał ceramiczny z okresu wpływów rzymskich znajduje najlepsze analogie w tzw. materiałach typu Dorohusk (T. Mazurek, W. Mazurek 1998), które nie posiadają dobrze wypracowanej pozycji chronologicznej, ale najwięcej wspólnych cech formalnych i zdobniczych mają w kręgu kultury późnozaruszyńskiej, w grupach typu Luteż czy Kartamyszewo, datowanych na fazy B1 i B2 (A. M. Oblomskij, R. V. Terpilovskij 1994, s. 163, rys. 12: 7-17). Podobne do materiałów z prezentowanego stanowiska fragmenty ceramiki pochodzą m.in. z Wytyczna, stan. 5 (W. Mazurek 1997, tabl. V 3-8), Szuminki, stan. 7 (W. Mazurek 1995, tabl. IV: 1-2, 7; V: 5-6, 9, VI: 2, 5), Macoszyna Dużego (T. Mazurek, W. Mazurek 1994, tabl. XXIII: 1, 3, 6-8) i Dorohuska, stan. 54 (T. Mazurek 1997, ryc. 2: a, e-h). Wydaje się, że najlepiej datowany jest jednak fragment ceramiki kultury przeworskiej znaleziony w obiekcie 11 (ryc. 3: g). Posiada on dobre analogie w obrębie naczyń wazowatych W4 z cmentarzyska kultury przeworskiej w Opoce, datowanych tam na fazy od B2 do B2/C1-C1a (M. Stasiak 1994, s. 63; np. naczynia wazowate z grobów 1 czy 73 - odpowiednio ryc. 1: a, e; 47: a).

Nieliczne fragmenty brzegowe naczyń wczesnośredniowiecznych (ryc. 3: i-m) nie posiadają wyraźnych śladów obtaczania, wykonane są z masy ze znaczną zawartością tłuczni kamienno- i drobnego piasku, co jest charakterystyczne dla grupy II ceramiki wczesnośredniowiecznej w Małopolsce, datowanej na wiek VIII (E. Dąbrowska 1973, s. 38-39), która w rejonie Kotliny Hrubieszowskiej datowana jest nieco później, do przełomu IX i X w. (E. i A. Kokowscy 1987, s. 25). Naczynia o podobnych cechach pochodzą z nielicznych stanowisk z województwa chełmskiego, w tym z kurhanu w Koczowie, stan. 1 (W. Mazurek 1996, tabl. III).

W materiale ruchomym, pochodzącym głównie z omówionych wyżej obiektów, ale również z warstwy kulturowej, ornej i z powierzchni wystąpiły m.in. nieliczne zabytki krzemienne, w tym niewielkie, odłupkowe rdzenie jednopiętowe z surowca rejowieckiego i odpady z ich obróbki oraz najciekawszy zabytek - opisany wyżej fragment siekiery z krzemienia pasiastego z obiektu 7 (ryc. 3: a). Oprócz tego nieliczne fragmenty ceramiki z wczesnej epoki brązu (ryc. 3: b), kultury łużyckiej (ryc. 3: c) i w nieco większej serii ceramika, charakterystyczna dla materiałów typu Werbkowice (T. Mazurek, W. Mazurek 1998; materiały tego typu odpowiadają w przybliżeniu wcześniej stosowanemu pojęciu młodszego okresu przedrzymskiego, przy czym znalazł się on już także na złożu wtórnym w obiekcie 12 (ryc. 3: d-f).

W celu pełnego rozpoznania obiektów grupy II oraz ze względu na zagrożenie ze strony planowanego poszerzenia zasięgu działek lotniskowych, badania na sta-

nowisku winny być kontynuowane. Powinny one przynieść również rozwiązanie zagadki interpretacji obiektów grupy II.

LITERATURA

- Dąbrowska E.
1973 *Wielkie grody dorzecza górnej Wisły. Ze studiów nad rozwojem organizacji terytorialno-plemiennej w VII-X wieku*, Wrocław.
- Gedl M.
1985 Obiekty rowkowe na cmentarzyskach z okresu lateńskiego i wczesnego okresu wpływów rzymskich w południowej Polsce, cz. I, PArch. t. 32, s. 157-186.
- Kokowscy E. i A.
1987 *Osadnictwo wczesnośredniowieczne w regionie pomiędzy Huczwą, Bugiem i Bukowiną, Zamość*.
- Kondracki J.
1988 *Geografia fizyczna Polski*, Warszawa.
- Mazurek T.
1997 Wyniki badań ratowniczych na wielokulturowym stanowisku 54 w Dorohusku, woj. chełmskie, APŚ, t. 2, s. 73-77.
- Mazurek T., Mazurek W.
1993 AZP 73-87, dokumentacja z badań powierzchniowych, w archiwum Państwowej Służby Ochrony Zabytków, Oddział w Chełmie.
1994 Wyniki badań wykopaliskowych na stan. 4 w Macoszynie Dużym, gm. Wola Uhruska, Inf. Chełm, nr 3, s. 40-42.
1996 Nadzór archeologiczny nad pobieraniem piasku przez Wojewódzki Zarząd Melioracji i Urządzeń Wodnych w Chełmie nad Jeziorem Wytyckim w 1996 roku, dokumentacja w archiwum Państwowej Służby Ochrony Zabytków, Oddział w Chełmie.
- 1996a Wyniki badań wykopaliskowych w Wytycznie, stan. 5 i nadzorów archeologicznych na stanowiskach wokół Jeziora Wytyckiego w woj. chełmskim, APŚ, t. 2, s. 86-94.
- 1998 Kilka uwag na temat tzw. grupy czerniczyńskiej, [w:] *20 lat archeologii w Masłomęczu*, t. 1, Lublin, s. 135-148.
- Mazurek W.
1995 Wyniki badań sondażowych na osadzie wielokulturowej w Szumince, stan. 7, gm. Włodawa, Inf. Chełm, nr 5, s. 7-20.
1996 Wyniki badań kurhanu wczesnośredniowiecznego w Koczowie, stan. 1, gm. Kamień, Inf. Chełm, nr 7, s. 35-46.
1997 Wyniki drugiego sezonu badań wykopaliskowych na osadzie z okresu przedrzymskiego w Wytycznie, stan. 5, gm. Urszulin, Inf. Chełm, nr 8, s. 33-38.
- Obłomskij A. M., Terpilovskij R. V.
1994 O svjzjach naselenija centralnoj Evropy i Vostoka Dneprovskogo Levobereżżja v latenskoje i rannerimskoje vremja, [w:] *Kultura przeworska*, t. 1, Lublin, s. 159-181.
- Stasiak M.
1994 *Ceramika z cmentarzyska kultury przeworskiej w Opoce*, Lublin.
- Zoll-Adamikowa R.
1979 *Wczesnośredniowieczne cmentarzyska ciałopalne Słowian na terenie Polski, cz. II. Analiza. Wnioski*, Wrocław.

TERESA MAZUREK AND WOJCIECH MAZUREK

RESULTS OF RESCUE EXCAVATIONS OF A SITE FROM THE ROMAN PERIOD AND THE EARLY MIDDLE AGES IN WYTYCZNO, SITE 27, CHEŁM VOIVODSHIP

The rescue excavations in Wytyczno - site 27, Urszulin commune - were undertaken due to the site being threatened by sand extraction from its northern side. The sand extraction area was set up here in 1996 by the Regional Board of Drainage and Water Installations in Chełm. The sand extraction was supervised by archaeologists, which resulted in the discovery of feature 1 (Mazurek and Mazurek 1997, p. 93).

A total of 110 sq. m were examined within four trenches. Twenty one archaeological features were uncovered concentrated mainly at the eastern edge of the extraction area. These can be divided into three groups: I - circular and oval in plan (1 m in diameter) and cylindrical in cross-section, which contained materials from the Roman Period (6 features), II - ob-

long and curvy with a synclinal shaped cross-section bearing early Medieval materials (6 features), III - small but regular postholes (1 feature).

The function of group I is difficult to determine. On the other hand the features from group II may constitute bottom parts of the pits made when the early Medieval barrows were set up.

The remaining traces of a settlement from the Roman period can be dated on the basis of Przeworsk culture ceramics from feature 11 (Fig. 5a) to phases B₂ to B₂/C₁-C_{1a}, and should rather be associated with the so called late Zarubincy circle. On the other hand, the alleged barrows should be assigned to the period between the 8th and 9th/10th centuries.